

Krisopinionen

LENNART WEIBULL & SÖREN HOLMBERG

Hösten 1992 avlöste de olika krispaketen varandra. Det svenska ekonomiska systemet sviktade. Kampen om den svenska kronan var intensiv. De politiska partierna förhandlade om olika lösningar. På dagstidningarnas nyhetssidor och i televisionens nyhetssändningar stod den svenska ekonomiska krisen i centrum. Den ekonomiska krisen är därmed en lämplig relief för SOM-undersökningen 1992.

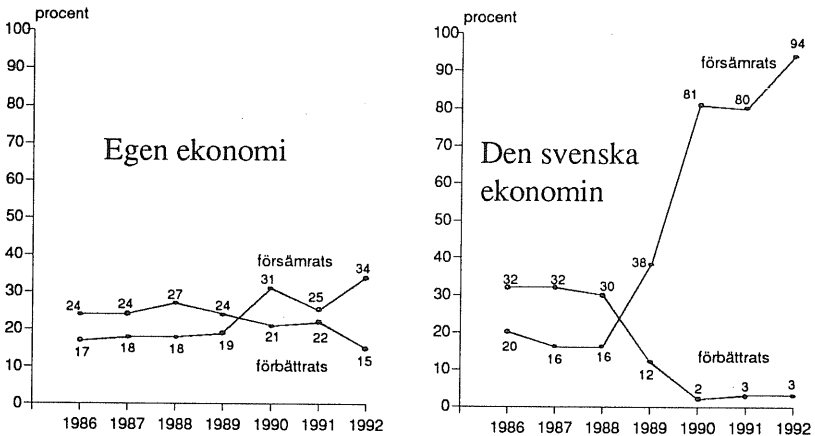
Krismedvetande

Att människor klart uppmärksammade krissignalerna från den nationella ekonomin är tydligt. På frågan om hur man uppfattade att landets ekonomiska situation hade utvecklats under det gångna året var en klar majoritet ytterst negativ. Hela 94 procent angav att den svenska ekonomin försämrats under det senaste året. Krismedvetenhet är dock ingen nyhet. Redan 1990 och 1991 uppfattade cirka 80 procent av svenska folket att ekonomin hade blivit sämre. Förändringen mellan 1991 och 1992 är, om än statistiskt säkerställd, i sammanhanget marginell (figur 1).

Synen på den svenska ekonomiska utvecklingen är likartad i alla grupper. Oavsett ålder eller socialklass bedömer nio av tio personer att den svenska ekonomin har försämrats. I fråga om den egna ekonomin är bilden inte lika negativ. Omkring hälften av undersökningspersonerna menar att det inte skett några större förändringar under det gångna året. Som framgår av figur 1:B är det dock sedan 1990 fler som anser att man fått det sämre än som anser att man fått det bättre. Gapet har ökat särskilt kraftigt mellan 1991 och 1992 års SOM-mätningar.

Figur 1. Allmänhetens bedömning av hur den svenska ekonomin respektive den egna ekonomiska situationen utvecklats under det senaste året: andel som anser att ekonomin försämrats respektive förbättrats 1986-1992 (procent)

Fråga: "Hur har enligt Din mening nedanstående ekonomiska förhållanden förändrats under *det senaste året*?" A: Den svenska ekonomin. B: Din egen ekonomiska situation.

När det gäller förändringen av den egna ekonomiska situationen finns det klara skillnader mellan olika gruppers bedömningar. Arbetare menar i större utsträckning än tjänstemän och egna företagare att situationen försämrats 1992; omvänt framkommer att särskilt högre tjänstemän och egna företagare i betydligt större utsträckning än övriga anger en förbättring av den egna ekonomiska situationen (tabell 1). Däremot är ålderskillnaderna relativt små. Det är rimligt att se skillnaderna mellan yrkesgruppernas bedömningar som en följd av marginalskatteomläggningen; högre tjänstemän och egna företagare är också grupper som de facto har fått en förbättrad ekonomisk situation.

Tabell 1. Synen på den egna ekonomiska situationens utveckling under det senaste året efter subjektiv klasstillhörighet, 1992 (procent)

Fråga: "Hur har enligt Din mening nedanstående ekonomiska förhållanden förändrats under *det senaste året?*" Alternativet: Din egen ekonomiska situation.

Synen på den egna ekonomin	Arbetare	Tjänsteman	Högre tjänsteman	Egen företagare
Förbättrats	11	16	27	27
Ungefär densamma	45	55	43	43
Försämrats	44	29	30	30
Summa procent	100	100	100	100
Antal personer	758	437	203	168

Kommentar: Subjektiv klasstillhörighet bygger på en självuppskattad fråga som avser 'Din nuvarande familj'.

Källa: SOM92

Allmänhetens uppfattning om hur den svenska ekonomin kommer att utvecklas under det kommande året har samma pessimistiska grundton som den retrospektiva bedömningen. Omkring 75 procent tror att det kommer att ske en ytterligare försämring under 1993; mindre än fem procent tror på en förbättring. Också i framtidsbedömningen är skillnaderna mellan olika gruppers uppfattning mycket små.

Bedömningen av den egna ekonomins utveckling under det kommande året är dock inte riktigt lika negativ. Knappt hälften tror att den kommer att vara densamma som under det gångna året. Ungefär samma andel bedömer att man kommer att få en försämrad ekonomisk situation under 1993; färre än tio procent tror sig få det bättre. De enda som i något större utsträckning har någon tro på ekonomiska förbättringar för egen del är de yngsta samt högre tjänstemän och egna företagare, men skillnaderna mellan olika grupper är överlag relativt små.

De redovisade siffrorna visar klart att det svenska folket var starkt medvetet om nedgången i den svenska ekonomin hösten 1992, liksom man var relativt pessimistisk i fråga om någon förbättring under 1993. Frågan är då i vad mån detta krismedvetande också i övrigt kommer till uttryck i människors vanor och värderingar.

Utebbande högergång

Rapporten från 1991 års SOM-undersökning fick titeln *Trendbrott?* Med detta indikerades studiens huvudresultat. Den högergång som präglade de sista åren av 1980-talet och varit på sin höjdpunkt 1990-91 hade brutits. Detta visade sig bl a i fråga om inställningen till offentlig sektor. Mellan 1990 och 1991 ökade ånyo stödet för den offentliga sektorn. Vi drog slutsatsen att den högergång som kännetecknat 1980-talet hade börjat ebba ut (Holmberg-Weibull, 1992).

En del politiska debattörer ifrågasatte vår bedömning. Exempelvis kommenterade Sydsvenska Dagbladet i sin huvudledare, rubricerad *Trendig desperation*, den 28 juni 1992 vår slutsats:

Att tala om tänkbara trendbrott utifrån en sexprocentig förändring, som dessutom är en uppgång från tidigare års absoluta bottennotering med mycket begränsad svensk tillit till den offentliga sektorn, ger intryck av ett visst mått av akademisk desperation.

Vad vi i analysen av 1991 års SOM-undersökning försökte oss på var dels att belysa långsiktiga opinionstendenser, dels studera likheter och skillnader i opinionsutvecklingen på olika områden. Först då det kunde iakttas ett något så när sammanhängande mönster vågade vi hävda att det kanske kunde vara frågan om ett trendbrott, där 1990 i så fall var högergångens toppår.

Med tillgång till 1992 års SOM-undersökning förefaller det helt klart att högergången avklingat. Det är dock inte detsamma som att det börjat blåsa en vänstervind i opinionen. Andelen svenskar som själva placerar sig till höger på vänster-högerskalan minskade från 37 till 30 procent mellan 1991 och 1992. Samtidigt ökade andelen

som uppfattar sig ligga till vänster från 29 till 31 procent. Opinionsbalansen på den ideologiska vänster-högerskalan är därmed tillbaka till det jämna läge mellan vänster och höger som gällde innan den stora högerförskjutningen under åren 1989-91.

Den allmänna tendensen hösten 1992 är att det råder en allmän osäkerhet i politiska frågor. Visserligen har tveksamheten till offentliga lösningar klart minskat, men finns ändå kvar. Samtidigt har det tillkommit en betydande tveksamhet inför de privata alternativen. Klarast framträder detta i Maria Elliots analys av människors förtroende för olika samhällsinstitutioner: institutioner inom den offentliga sektorn åtnjuter ett ökat förtroende, samtidigt som näringslivet har tappat i tilltro. Mönstret är emellertid mångtydigt. De politiska institutionerna som föreföll vara på uppgång i förtroende 1991 har på nytt fallit tillbaka till tidigare års låga siffror. De enda institutioner som i detta opinionsklimat visar kraftiga uppgångar är massmedierna.

Det är svårt att ge någon enkel tolkning av vad som ligger bakom ändringen i trenden. Analyserna visar på stora variationer mellan olika grupper av människor. En huvudtendens, som framhölls redan i 1991 års undersökning, är att trendbrottet till stor del kan förklaras av att socialdemokratiska sympatisörer och vänsterpartister ändrat sina åsikter. Samma resultat visade en studie av människors retrospektiva bedömningar, genomförd i början av hösten 1992 (Hadenius-Weibull, 1992). Det framkom här att socialdemokratiska sympatisörer menade att de privata alternativen inte visat sig vara den enkla lösning som man dessförinnan trott. Men det är samtidigt klart att även borgerliga partisympatisörer blivit mera positiva till den offentliga sektorn och mera skeptiska till privata lösningar inom t ex sjuk- och äldreomsorg.

Givetvis är det inte här möjligt att i detalj studera vad som ligger bakom långsiktiga opinionsförändringar. Detta finns belyst i andra analyser (jfr Gilljam-Holmberg, 1993). En faktor som dock är intressant att belysa är hur den ekonomiska situationen i landet kan tänkas påverka människors bedömningar, som dessa framträder i 1992 års SOM-undersökning.

Ekonomisk kris och samhällsattityder

Det som hittills beskrivits har i huvudsak gällt den ideologiska vänster-höger-trenden. Frågan är nu vilken roll den ekonomiska krisen mera konkret har spelat för människors syn på samhälle och omvärld – och för olika vanor. Denna frågeställning har bidragsgivarna till årets SOM-publikation ombetts att ha med som en bland många faktorer i sina analyser. Avsikten har varit att ta upp en diskussion kring vad resultaten i SOM-undersökningen 1992 kan tänkas ha att göra med den ekonomiska situationen.

När det gäller människors förtroende för olika samhällsinstitutioner är det rimligt att se de senaste årens utveckling i ljuset av bankkrascherna och förändringarna i samhällsekonomin. Den offentliga sektorns förtroendeåterhämtning och nedgången för näringslivet är troligen ett uttryck för detta. Det konkretaste exemplet är den kraftiga nedgången i förtroendet för bankerna som når den lägsta förtroendebalans som uppmätts i SOM-undersökningarna. Också tendensen till en viss återhämtning i förtroendet för de fackliga organisationerna torde hänga samman med samma opinionsförskjutning.

Förtroendet för regering och riksdag som tycktes ha återhämtat sig något 1991¹ har 1992 på nytt försvagats. En rimlig tolkning är att den ekonomiska krisen innebär en kris för det politiska ledarskapet. Resonemanget får stöd av Peter Esaiassons analys av synen på partiledarna. Det visar sig här att partiledarnas ställning genomgående har försvagats. Nedgången är emellertid inte lika stark för oppositionsledaren. Att oppositionen har fördel av de ekonomiska krisen framgår också tydligt av kapitlet om "Socialdemokraterna – The comeback kids".

I Lennart Nilssons kapitel om allmänhetens syn på den offentliga sektorn visas att kravet på nedskärningar snarast har medfört att människor i ökande utsträckning slår vakt om offentlig service. Huvuddtendensen är att människor överlag är nöjda med den service som erbjuds.

Det är på många sätt självklart att bedömningar som är nära kopplade till den ekonomiska utvecklingen i stor utsträckning kan betraktas som ett uttryck för krismedvetande. Detsamma gäller för Martin Bennulfs och Henrik Sehlins artikel om ekonomi och miljö. Det är knappast överraskande att de ekonomiska frågorna hösten 1992 står betydligt mer i centrum för människors intresse än miljöfrågorna. Snarast är det förvånande att miljöfrågorna även i denna tid av ekonomisk kris har ett sådant stöd i opinionen. Att miljöperspektivet inte försvunnit med krisen framkommer även i analysen av kärnkraftsopinionen, där motståndarna till kärnkraft snarast stärkts något mellan 1991 och 1992.

Ett annan opinionssektor där det mellan 1991 och 1992 skett förändringar är synen på omvärlden. Det är väl känt att opinionen till EG blivit mera skeptisk till EG. Den stora förändringen ägde här rum mellan 1990 och 1991, men en ytterligare förskjutning kan utläsas av Rutger Lindahls artikel. Det förefaller naturligt att sätta detta i samband med tankar om att ett land i kris tenderar att utestänga omvärlden och i första hand fokusera på sig själv och sitt närområde.

Ett sådant antagandet får ett starkt stöd i BALTICOM-projektets analys av svenskarnas omvärldsorientering. Under de två senaste åren har både uppmärksamheten och intresset för länder i omvärlden minskat, medan det har ökat när det gäller de nordiska länderna. De jämförelser som redovisas för opinionen i Estland ger samma bild; i Estland med större ekonomiska problem är det nästan bara de närmaste länderna som bedöms viktiga. Samma bild av omvärlden framträder även i Ulf Bjerelds redovisning av synen på utrikespolitiken. Människors säkerhetspolitiska preferenser gäller länderna i vårt närmaste grannskap.

En ytterligare en aspekt på omvärldsopinionen kan utläsas ur kapitlet om flyktingopinionen. Som Marie Demker visar där har andelen svenskar som är kritiska till flyktingmottagningen ökat. Också bland de partiets sympatisörer som av tradition varit mest positiva till en öppen invandringspolitik – folkpartiet och vänsterpartiet – har

tveksamheten ökat. Det vore fel att se utslaget som en följd av främlingsfientlighet. Sannolikt ger det uttryck för en osäkerhet om att ta emot fler flyktingar i nuvarande ekonomiska situation.

De politiska och sociala opinionsfrågorna ger på ett sätt ett väntat utfall: i tider av ekonomisk osäkerhet finns det en vilja att slå vakt om det man har. När det gäller synen på medierna finns det inte några klara förväntningar av detta slag. Den allmänna tendensen är närmast att mediernas position har stärkts. Medan politiska och ekonomiska institutioner förlorat i allmänhetens förtroende uppvisar dagspress och radio-TV istället relativt stora ökningar. Som Charlotta Kratz visar i kapitlet om människors mediemöblemang fortsätter video, CD-spelare och parabolantenner att öka bland hushållen trots den ekonomiska krisen.

Det medium som många förutspådde en kraftig nedgång som en följd av krisen, den traditionella morgontidningen, har klarat sig anmärkningsvärt bra. Som Karin Hellingwerf framhåller i sitt kapitel om läsvanor har det visserligen skett en svag minskning i andelen av den vuxna befolkningen som har en prenumererad tidning i sitt hushåll, men paradoxalt nog en ökning bland de yngsta. En förklaring är att andelen bland de yngre som bor kvar hemma hos sina föräldrar har ökat mellan 1991 och 1992; därmed har de i större utsträckning tillgång till en prenumererad morgontidning i hushållet.

Under samma tid har den svenska televisionens sändningar ökat bl a genom introduktionen av morgon-TV. Därmed har TV gått in i en tidsnisch som tidigare dominerades av morgontidningar och radio. I kapitlet om frukost-TV kan inte påvisa några omedelbara effekter av det nya mediet. Det framgår dock att TV-tittande på morgonen på sikt skulle kunna få konsekvenser särskilt för morgonpressen. Detta skulle i så fall mindre bero på frukost-TV i sig, utan även på att en långvarig ekonomisk kris kan tänkas rubba svenskarnas stabila medievanor.

Vikten av tidsserier

Tidsserier över människors åsikter och beteenden är den samhällsvetenskapliga forskningens ryggrad. Det synsättet har varit en av drivkrafterna bakom tillkomsten av SOM-undersökningarna (Holmberg-Weibull, 1980). Endast tidsserier ger möjlighet att analysera vad som ligger bakom opinionsförskjutningar av olika slag.

Att vi tidigt har kunnat iaktta olika opinionsvindars kast har sin grund i tillgången på jämförbart ställda frågor över tid. Kommande studier får utvisa i vad mån vi tolkat trenderna rätt. Det som styr vårt intresse är inte akademisk desperation, utan akademisk nyfikenhet.

Not

1. Det bör framhållas att 1991 års siffror vad gäller förtroendet för regeringen kan ha påverkats av att en del svarspersoner uppfattade frågan som avseende den avgående, socialdemokratiska regeringen (jfr Elliot, 1992)

Referenser

- Elliot, Maria (1992) Förtroendeopinionen. I Holmberg, S, Weibull, L (red) *Trendbrott?*. Institutionen för journalistik och masskommunikation och Statsvetenskapliga institutionen , Göteborgs universitet.
- Gilljam, Mikael, Holmberg, Sören (1993) *Väljarna inför 90-talet*. Stockholm, Norstedts
- Hadenius, Stig, Weibull, Lennart (1992) *Trossen – en studie av nyhetsförmedling och opinionsbildning*. Stockholm, Svensk Information Mediecentrum.
- Holmberg, Sören, Weibull, Lennart (1989) Tidsserier – den samhällsvetenskapliga forskningens ryggrad. I Holmberg, S, Weibull, L (red) *Åttiotal*. Statsvetenskapliga institutionen och Avdelningen för masskommunikation, Göteborgs universitet.
- Holmberg, Sören, Weibull, Lennart (1992) *Trendbrott? I Holmberg, S, Weibull, L (red) Trendbrott?*. Institutionen för journalistik och masskommunikation och Statsvetenskapliga institutionen , Göteborgs universitet.
- Trendig desperation. *Sydsvenska Dagbladet* 1992-06-28